

GÜL METE YUVA
**Modern Türk Edebiyatının
Fransız Kaynakları**

GÜL METE YUVA İstanbul Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunu bitirdikten sonra Paris VIII Üniversitesi Fransız Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2002'de aynı okulda Prof. Claude Mouchard yönetiminde karşılaştırmalı edebiyat dalında hazırladığı doktora tezini verdi. Bu çalışması 2006'da Fransa'da L'Harmattan Yayınevi tarafından yayımlandı. Paris'te bulunan Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Ulusal Enstitüsü'nde (INALCO) ders veren yazar, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*'ni Fransızcaya çeviren grup içinde yer almaktadır. Tevfik Fikret'ten yaptığı şiir çevirileri seçkisi *Les Traces* (İzler) başlığı altında Fransa'da Petra Yayınevi tarafından yayımlandı.

Yapı Kredi Yayınları, 2011 (1 baskı)

İletişim Yayınları 2563 • Edebiyat Eleştirisi 59

ISBN-13: 978-975-05-2302-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Emre Bayın

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Celal Galip

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜL METE YUVA

Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları

Ayşe'ye...

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
Bakışlar Batı'ya Dönünce	21
İlk Adımlar	21
İki kültür arasındaki köprüler	24
Doğuluların oryantalizmi	26
Politik mücadele hizmetinde Fransız edebiyatı	28
Ruhunu kaybetmeden nasıl medeni olunur?	30
Fransızcanın metinlere girişi	34
Romanın doğuşu.....	39
Romanda roman yazımını öğretmek	45
Farklı bir çalışma: Beşir Fuat'ın Victor Hugo monografisi	47
Şiir geleneğinde çatlama lar	52
Aktarma yolları.....	55
Çeviri.....	56
Esinlenme-taklit	66
Fransız Kültürünü Sahiplenme: Edebiyat-ı Cedide	85
Edebiyat-ı Cedide bir ekol mü?.....	86
Fransız edebiyatındaki “gibi” bir ekol.....	89
Sansür altında nasıl yazılır?.....	94

Fransız kültürüne yeni yaklaşım	97
Türk dekadanlar?	100
<i>Servet-i Fünun</i> dergisinde Fransa'nın görünür varlığı	104
Karmaşık ilişkiler	106
Sanat ve sanatçının yeni tanımı	109
Batılılaşma ve burjuvalaşma arzusu	113
Ulusal edebiyat vektörü olarak Fransız edebiyatı	120
Aktarma araçlarında değişiklikler	124
Fransız edebiyatıyla mesafe	130
Edebiyat dilinin değişimi ve Fransızcanın rolü	136
Fransız dilinin izleri	139
<i>Halit Ziya'da Türkçenin Fransızcalaşması</i>	142

İKİNCİ BÖLÜM

Tevfik Fikret-Halit Ziya Uşaklıgil:

Fransız Edebiyatı Karşısında İki Yazar, İki Eser 162

Tevfik Fikret'in Fransız Şairlerle Kurduğu Bağlar	167
Ruhun dili olarak şiir	170
Tevfik Fikret Fransız şairlerin arasında	174
<i>Okumada "arzu" - Yazma arzusu</i>	177
<i>Şâkirdler ve tabiat</i>	179
Fikret'in sahiplendiği üstat: Alfred de Musset	180
Rübab-ı Şikeste'de Fransız romantizmi	184
<i>"Zekâ" ve Musset'nin "Bir Okumadan Sonra"sı</i>	192
François Coppée ve şiire "gerçek" in girişi	195
<i>Fikret'te müzik ve "Baharda"</i>	203
İlerlemeye inanan iki şair: Victor Hugo ve Tevfik Fikret	209
<i>Şiire çocuğun girişi</i>	210
<i>Victor Hugo "gibi" isyankâr şair Tevfik Fikret</i>	214
<i>Hugo'dan diğer esinlenme örnekleri</i>	219
Tevfik Fikret ve Baudelaire	221
<i>Şair ve diğerleri</i>	224
<i>"La Dans Serpantin"</i>	247
<i>Çirkinlik Türk şiirine girerken</i>	253
<i>Edgar Allan Poe'nun çevirmeni olarak Baudelaire etkisi</i>	258
Tevfik Fikret'in şiirinde Fransız şairlerin sentezi	264

Halit Ziya Uşaklıgil ve Modern Roman	269
Mai ve Siyah	273
<i>André Theuriet'nin Mavi ve Siyah'ından</i>	
<i>Halit Ziya'nın Mai ve Siyah'ına</i>	274
<i>Eğitim romanının izlerinde</i>	282
<i>Hırslı bir melek: Ahmet Cemil</i>	285
<i>Ahmet Cemil'in İstanbul'u</i>	292
<i>Ahmet Cemil'in Fransız edebiyatıyla eğitimi</i>	298
<i>Flaubert'e bakarak başlangıç ve bitiş bölümleri nasıl yazılır?</i>	301
<i>Charles Demailly ve Emma Bovary'nin izleri</i>	309
Aşk-ı Memnu	318
<i>Hayal ve gerçek arasında Batılı kimlik</i>	319
<i>Fransız modellere göre doğan "memnu" aşklar</i>	329
<i>Bihter, Türk Emma Bovary midir?</i>	335
<i>Nihal ve Renée Mauperin, "modern" iki genç kız</i>	347
<i>Baba aşkı "memnu"laşırken Renée modeli</i>	350
<i>Kırmızı ve siyah / beyaz ve siyah</i>	352
<i>Fransız romanlarından "seçme parçalar"ın yeniden yazılışı</i>	356
<i>Halit Ziya Uşaklıgil, "yeni dünya" romancısı</i>	370
Sonuç	373
Adı Geçen Fransız Şair ve Yazarlar Hakkında Kısa Bilgi	379
Kronoloji	385
Sözlük	391
KAYNAKÇA	401
YAZAR VE YAPIT DİZİNİ	413
TEŞEKKÜR	416

Hiç kimse başka yazarlarla muhtelif ilişkiler kurup bozmadan yazmaz. Vigny, 1852'de düştüğü bir notta, "Kendisini düşünce dünyasına adanmış bir insanın hayatında iki şey vardır," der: "Kendi eserlerini tutkuyla yaratmak ve başkalarının eserlerine hayranlıkla bakmak." Kimse diğer insanlardan tecrit edilmiş halde yaşamaz; uzayıp giden bir zincirin halkaları bir yazarın çalışmasını diğerine bağlar.

– CLAUDE MOUCHARD

*Un grand désert d'hommes, 1851-1885:
Les équivoques de la modernité, s. 50*

Önsöz

Modern Türk edebiyatının şekillenmesinde, Fransız edebiyatının aldığı yerin önemi, eleştirmenlerin üzerinde fikir birliğinde oldukları bir konudur. Bu dönemi inceleyen araştırmalar, bunların arasında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*'ni de sayabiliriz, bu ikili ilişkiye sık sık gönderme yapar. Fransız edebiyatıyla kurulan bağlar üzerine eğilirken amacım Halit Ziya'nın nefret ettiği “her şeyde bir intihal keşfetmek”¹ arzusu değil. Hedefim bu olgunun niçini ve nasılı üzerinde durduktan sonra esas olarak bu yeni kaynakla kurulan ilişkileri edebi metinlerin içine girerek izlemeye, sorgulamaya çalışmak oldu.

Türk edebiyat tarihinin bu hareketli dönemini mercek altına aldığımızda onu aşan ve edebiyatın bizzat kendisine ait bir sorunsal kendini dayatır. Araştırmamın temelinde yatan da bu sorunsal: sanatın “dünyevi” sınırları aşma kapasitesi, eserlerde sanatçıların buluşmaları, en somut anlamla kaynaşmaları. Kimi zaman yazarların açıkça belirttiği, bazen saklamaya çalıştıkları, hemen görünmeyen ve farklı şekiller alan ilişkiler, bazen birbirinden habersiz buluşmalar üzerine eğilmek bu sorunsalın ana çizgisini oluşturuyor. Ancak, bunu tek yönlü bir ilişki olarak

1 “Üç Mektup”, *Septe Bulunmuş*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 131.

da almamak gerekir: Tevfik Fikret Musset'yi "Şair!" ilan ederken, Baudelaire'le aynı "karanlık" geceyi paylaşırken biz okurlar için yalnızca Fikret'in eseri değil, o Fransız şairlerin eserleri de başka bir boyut kazanır; çoğullaşır. Anlaşılacağı gibi Türk yazarların Fransız edebiyatıyla ilişkisini "etkilenme" ile sınırlamıyorum. Amacım, onları sanat eserlerinin birbirlerine baktıkları, bazen iç içe girdikleri, ötekine göre kendilerini sorguladıkları ve birlikte ilerledikleri daha geniş bir alana yerleştirmek.

Ancak, Osmanlı yazarlar sınırları edebiyatta aşarken, Fransa en somut anlamıyla sınırları aşmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde, elde ettiği kapitülasyonlarla emperyalist bir güçtür. Konuya, duygulardan arınmış bir bakışla yaklaşmak için o dönemden çok da uzak değiliz. Bununla birlikte incelediğim yazarları yargılamamayı, ayrıca Fransız edebiyatına yaklaşımlarında, yaptıkları seçimlerde olumlu, olumsuz önyargıları bir yana bırakarak onları anlamayı hedefledim. Diğer taraftan, Batı'ya yönelmiş yeni bir Türk kimliğinin şekillenmesinde, bu yazarlar ve eserleri ilginç bir gözlem yeri oluşturur. Onlarda kıvılcımlanmaya başlayan, birçok neslin karşılıksız ortak aşkı "Fransa sevdası"nın doğuşunu izlemek de bu çalışmanın bir başka yönünü oluşturdu.

Araştırmam kronolojik bir çizgi izliyor. Bu tercihin arkasında Fransa'da yapılmış olması, dolayısıyla kimi zaman konu hakkında fikir sahibi olmayan bir okur tarafından anlaşılabilir olma kaygısı var. Bu boyutta bir çalışmanın getirdiği bölüm dilimlerinin içinde, dinamik ve karmaşık bir sürecin varlığını göz önünde tutmaya ve bunu yansıtmaya çalıştım.

Birinci Bölüm, "Bakışlar Batı'ya Dönünce", Fransız edebiyatına yönelen ilginin, başlangıçta taşıdığı endişe ve hedeflere eğilerek başlıyor. Yeni açılım, önce sınırları çizilmiş çalışmalarla sınırlı olsa da, yüzyıl sonunda klasik edebiyatla açılan ara derinleşir. Bu noktada, Servet-i Fünun hareketinde gözlemlenen yeni yaklaşımlara ve kökten değişikliklere bakacağız. Açılışın öncülerinde gözlemlenen, toplumsal faydayı ön plana alan ilişkiler, Edebiyat-ı Cedide'de edebiyat sınırında durmayı hedefler. İkinci Bölüm ise çözümsel bir yaklaşımla Halit Ziya Uşak-

lğil ve Tefvik Fikret'in çalışmalarına, Fransız edebiyatıyla kurdukları ilişkiler penceresinden bakıyor. Bu iki büyük ismin yaptıklarının filigranında fark edilen Fransız kaynakları belirlemek tek başına bir anlam ifade etmez; ancak bunların nasılı ve niini üzerinde ilerlememiz bize yeni bir kaynak sağlar.

Bilindiği gibi edebiyatta Batı'ya dönüş, siyasi iktidarın Tanzimat'la birlikte diğer alanlarda attığı adımlarla uyum içindedir. Fransa'nın varlığı, edebiyattan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı alanlardaki reformlarda gözlemlenir. Aynı dönemde Fransa, sömürgeci bir g olarak, değişik stratejiler izleyerek kendisini model olarak kabul ettirme çabasındadır. Fransa'da 1875'te başlayan "nc Cumhuriyet" döneminde "Fransız emperyalizminin tutarlı bir doktrini"² şekillenir. 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Osmanlılar batılılaşma projelerinde ilerlemiş, Fransa ise elde ettiği kapitülasyonlarla Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik noktalarına yerleşmiştir.

Fransız edebiyatına yönelmenin yolunu açan Fransız diline ilginin başlangıçtaki işlevi faydacıdır ve iktidarın beklentilerine cevap veren alanlarla sınırlıdır. Bu bir tercih olmaktan öte, modern dünyanın sembolü olarak kendini dayatır. Bu nedenle, Fransızca, Batı tekniği ve başarisına ulaşmak için aracı gibi görülür. Birçok dilin konuşulduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız dili de hızla yerini almaya başlar ve faydacı işlevinden "uygar" insan için gerekli koşul konumuna kısa sürede geçer.

Osmanlı elitinin Fransızca öğrenimini başlangıçta iktidar yönlendirir. 1827'den itibaren Fransa'ya ğrenci yollanır. 1859'dan 1874'e kadar Paris'teki Mekteb-i Osmani'de Türk ve Fransız ğretmen kadrosu Türk ğrencileri ğitir. Bu girişim Fransızların daha önce kurmuş oldukları, tercüman yetiştirme amaçlı "dil oğları"³ okulunu hatırlatır. 1832'de Tercüme Odası'nın kurulması bir başka resmi girişimdir. Tercüman yetiştirme amaçlı bu büro, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Ab-

2 Raoul Girardet, *L'Ide coloniale en France de 1871  1962*, La Table Ronde, Paris, 1972, s. 52.

3 Dil oğları: Marsilya Ticaret Odası'nın isteği zerine Bakan Colbert 18 Kasım 1669 tarihli bir kararla Doğu'daki Fransız elçilere yardımcı olmak amacıyla bir tercüman okulu kurar. Bu okulun öğrencileri "dil oğları" olarak adlandırılır.

dlhak Hamit gibi aydınların da eğitim gördüğü yer olur. İktidarın dil konusundaki girişimlerine Fransa'nın attığı adımlar da eklenir. Bu alanda Katolik misyonerlerin kurdukları okullar "Fransa'nın Doğu politikasının temel dayanaklarından biri olmuştur."⁴ 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde Fransızcanın politik amaçlı yaygınlaştırılmasından söz edebiliriz. Alman bir doktor olan Robert Reider Paşa'nın yakınımasında bunu görürüz:

Örneğin Fransa, yalnızca Fransız dilinin propagandasına Doğu'da ne büyük miktarlar sarfetmektedir! Biz Almanlarsa Bağdat demiryolunu yapalım da Fransız rahipler, rahibeler bu sa-yede her yerde okul aabilsinler; böylece yerli halk Fransız dilini ve Fransa'ya ait her Őeyi sahiplenir hale gelsin.⁵

1839-1867 yılları arasında gayrı müslimler için on dokuz Fransız okulu açılır. 1868'de açılan ve her dinden öğrenciyi kabul eden Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) ders programı Fransa'ya uyarlanır. Lise açılmadan bir yıl önce Fransa, Sultan'dan vaad edilen reformları izlemesini isterken bu reformlar içinde lise projesi de vardır. Proje, III. Napoleon'un milli eğitim bakanı Victor Duruy ile Osmanlı elçisi arasında Paris'te ve İstanbul'daki görüŐmelerle Őekillenir. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca bilen bir elit yaratmak Fransa için devlet sorunudur. Yüzyıl sonunda Edebiyat-ı Cedide yazarlarında da göreceğimiz gibi, Fransız okulları ve Mekteb-i Sultani, Batı'yla mesafeyi silmiŐ bir geiğin doğum yeri olacaktır.

Ne Fransız hkmetinin art niyetli girişimleri, ne Abdülhamit dönemindeki sınırlamalar, aydınların ve doğmakta olan burjuvazinin bu dile duydukları çekimin gücüne gem vurur. Daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Fransızca seçkin tabaka dili olma özelliğini korur.

4 "Par un ancien diplomate", *Le Régime des capitulations -Son histoire - Son application - Ses modifications*, Librairie Plon, Paris, 1898, s. 308.

5 Klaus Kreiser, *L'Empire ottoman, la République de la Turquie et la France*, publié par Hmit Batu et Jean-Louis Bacqué-Grammont, Isis, İstanbul, 1986, s. 404.